

Бердянський державний педагогічний університет

Факультет дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Кафедра соціальної роботи та інклюзивної освіти

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної роботи

магістр

(освітній ступінь)

на тему

**«СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ
ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ
В УМОВАХ ЗАКЛАДУ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ»**

Виконала: здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти

II курсу, групи м 25 СР-з

Галузь знань 23 Соціальна робота
спеціальності 231 «Соціальна робота»

КАПШУК Ольга Юріївна

Керівник:

к.пед.н., ст. викладач Анастасія ПОПОВА

Рецензент:

к.пед.н., доцент Наталя ЗАХАРОВА

2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	Ошибка!
Закладка не определена.	
1.1. Діти з особливими освітніми потребами як об'єкт соціально-педагогічної роботи	Ошибка! Закладка не определена.
1.2. Психолого-педагогічна характеристика дітей з розладами аутичного спектру.....	Ошибка! Закладка не определена.
1.3. Зміст та напрями соціально-педагогічної роботи з дітьми з розладом аутичного спектру	Ошибка! Закладка не определена.
Висновки до першого розділу.....	Ошибка! Закладка не определена.
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ МАГДАЛИНІВСЬКОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ	Ошибка! Закладка не определена.
2.1. Соціально-педагогічна діагностика рівня соціальної адаптації та сформованості побутових навичок дитини з розладами аутичного спектру в умовах спеціальної школи.....	Ошибка! Закладка не определена.
2.2. Обґрунтування соціально-педагогічної програми, спрямованої на соціальну та побутову адаптацію дітей з розладами аутичного спектру.....	Ошибка!
Закладка не определена.	
2.3. Рекомендації щодо ефективної соціально-педагогічної роботи з дітьми з розладами аутичного спектру в умовах спеціальної школи.....	Ошибка! Закладка не определена.
не определена.	
Висновки до другого розділу	Ошибка! Закладка не определена.
ВИСНОВКИ.....	7
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	11
ДОДАТКИ.....	Ошибка! Закладка не определена.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Організація навчання дітей з особливими освітніми потребами є відносно новою проблемою для України, що потребує чіткості, структурованості та індивідуального підходу до кожного учасника освітнього процесу.

На необхідності створення умов і забезпечення рівного права на освіту усіх дітей наголошується у міжнародних (Загальній декларації ООН прав людини (1948), Декларації ООН з про права осіб з інвалідністю (1975), Конвенції про права дитини (1989), Саламанській декларації (1994), Інчхонській декларації (2015) та національних документах ЗУ «Про освіту» (2017), Національній стратегії розвитку освіти на період до 2021 року (2015), ЗУ «Про дошкільну освіту» (2001), ЗУ «Про загальну середню освіту» (1999), ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю» (1991) та інших.

Дані Всесвітньої організації охорони здоров'я свідчать, що число дітей з інвалідністю у світі досягає 13 % (3 % дітей народжуються з недоліками інтелекту і 10 % дітей з іншими психічними і фізичними недоліками), всього в світі близько 200 мільйонів дітей, що мають проблеми зі здоров'ям та можуть бути віднесені до категорії дітей з особливими освітніми потребами. Більш того, в нашій країні, як і у всьому світі, спостерігається тенденція зростання числа дітей з різними спеціальними освітніми потребами, пов'язаними із станом здоров'я. В Україні частота виявлення дитячих відхилень у розвитку за останнє десятиріччя збільшилася і сьогодні, кількість дітей, які мають певні проблеми складає приблизно 500 тисяч. Але фактично таких дітей в два рази більше: по розрахунках ВООЗ їх близько 900 тис. – 2-3 % дитячої популяції [32].

Важливою проблемою є збільшення кількості дітей з розладами аутичного спектру. За даними наукової організації «Autism Speaks» на 2019 рік у світі 67 мільйонів людей мають діагноз аутизм. Це захворювання вважається найбільш швидко розповсюджуваним в світі. Якщо за даними на 2009 рік на кожні 300 осіб припадала 1 дитина з діагнозом дитячий ранній аутизм, то на 2019 рік на цю ж

кількість припадає 5 осіб з цим діагнозом. Вважається що, тенденція до зростання буде зберігатися і у майбутньому [32].

У західних країнах існує безліч розроблених і успішно впроваджених в практику методів діагностики дітей з розладами аутистичного спектра. Також відкриті спеціальні установи, які створені відповідно до освітніх потреб дітей даної категорії. На сьогоднішній день в нашій країні відсутні спеціальні освітні установи для дітей з розладами аутистичного спектра, при цьому не створені умови їх ефективної інтеграції ні в загальноосвітні установи, ні в спеціальні освітні установи для дітей з іншими порушеннями розвитку. У цьому аспекті особливого значення набуває дослідження ефективних напрямів соціально-педагогічної роботи з дітьми з розладами аутичного спектра.

У вітчизняній та зарубіжній соціально-педагогічній літературі розглянуті деякі аспекти цього питання. Так, проблема розробки моделей соціально-педагогічної діяльності загальноосвітніх шкіл інтегрованої та інклюзивної орієнтації висвітлена в працях науковців: Т. Алексеєнко, А. Малька, С. Пальчевського та ін. Над питаннями розробки й застосування ефективних форм і методів соціальної та соціально-педагогічної роботи з дітьми, які мають порушення психофізичного розвитку працювали такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як: В. Бочелюк, О. Василенко, Е. Данієлс, І. Зверєва, А. Капська, А. Колупаєва, М. Лукашевич, І. Мигович, Т. Семигіна, С. Толстоухова, О. Холостова, Є. Ярська-Смирнова та інші вчені. Різні аспекти психолого-педагогічної та соціально-педагогічної роботи з дітьми з РАС представлені у роботах А. Аршатського, Н. Багаїної, Е. Баїнського, В. Лебединського, М. Ліблінга, О. Нікольської та ін.

Однак, результати бібліографічного аналізу дають підстави стверджувати, що проблема соціально-педагогічної роботи з дітьми з розладами аутичного спектра набуває неабиякої популярності, що зумовлено низкою суперечностей в організації цього процесу: між потребою соціальної та побутової адаптації дітей з РАС та відсутністю ефективних методик такої роботи; між необхідністю створення загальних та спеціальних умов для реалізації особливих освітніх потреб для дітей з РАС та неможливістю індивідуального підходу, що зумовлено

специфікою спеціальної школи; між необхідністю організації освітнього процесу для дітей з РАС з урахуванням їх специфічних особливостей та неефективністю цього процесу в системі сучасної освіти.

Необхідність розв'язання окреслених суперечностей, актуальність, доцільність й об'єктивна потреба у створення умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами зумовили вибір теми магістерської роботи **«Соціально-педагогічна робота з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах закладу спеціальної освіти»**.

Об'єкт дослідження – соціально-педагогічна робота з дітьми з особливими освітніми потребами.

Предмет дослідження – зміст та напрями соціально-педагогічної роботи з дітьми з розладами аутичного спектру старшого дошкільного віку в умовах спеціальної школи.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати напрями соціально-педагогічної роботи з дітьми з розладами аутичного спектру із врахуванням загальних та специфічних особливих освітніх потреб, розробити та експериментально перевірити соціально-педагогічну програму, спрямовану на соціальну та побутову адаптацію дітей з РАС.

Гіпотеза дослідження: соціально-педагогічна робота з дітьми з розладами аутичного спектру в умовах закладу спеціальної освіти буде ефективна за умов: врахування загальних та специфічних особливих освітніх потреб дитини; акценту на формування соціальних та побутових навичок.

Відповідно до мети, об'єкта та предмета дослідження визначені його **завдання:**

1. Охарактеризувати категорію дітей з особливими освітніми потребами як об'єкта соціально-педагогічної роботи;
2. Визначити психолого-педагогічні особливості дітей з РАС та схарактеризувати загальні та специфічні особливі освітні потреби цієї категорії;
3. Проаналізувати зміст та напрями соціально-педагогічної роботи з дітьми з розладами РАС в умовах закладу спеціальної освіти;

4. Розробити та експериментально перевірити ефективність соціально-педагогічної програми соціальної та побутової адаптації дітей з РАС в умовах спеціальної школи;

5. Розробити рекомендації щодо ефективної організації соціально-педагогічної роботи з дітьми з РАС.

- **Методи дослідження.** Для досягнення мети та виконання визначених завдань використано комплекс таких методів: *загальнонаукові* (аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення використовувалися для вивчення праць зарубіжних і вітчизняних науковців); *конкретно-наукові*: (категоріальний аналіз – для розкриття змісту й уточнення дефініцій основоположних понять; структурно-функціональний аналіз – для з'ясування структурних, змістових і процесуальних особливостей організації соціально-педагогічної роботи з дітьми з РАС; структурно-логічний аналіз – для виокремлення перспективних напрямів роботи з дітьми з РАС; *емпіричні* (спостереження, анкетування, тестування, бесіди та інтерв'ю з батьками); *експериментальні* (психолого-педагогічний експеримент констатувальний та формувальний, що дозволить перевірити ефективність запропонованої програми); *статистичні* (обробка та узагальнення науково-теоретичних та дослідно-експериментальних даних (кількісний і якісний аналіз), які забезпечили можливість за здобутими результатами оцінити педагогічну ефективність проведеного дослідження); *прогностичні* – обґрунтування рекомендацій щодо ефективної організації соціально-педагогічної роботи з дітьми з РАС.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (усього 55 найменувань) та додатків на 34 сторінках. Повний обсяг магістерської роботи становить 112 сторінок, основний зміст викладено на 78 сторінках. Робота містить 5 таблиць та 1 рисунок.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів дослідження щодо особливостей соціально-педагогічної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, зокрема дітьми з розладами аутичного спектру в умовах закладу спеціальної освіти свідчить про досягнення мети й вирішення завдань наукового пошуку та дає підстави до таких висновків.

Проблема пошуку ефективного змісту та напрямів соціально-педагогічної роботи з дітьми з розладами аутичного спектру в умовах закладу спеціальної освіти становить значний інтерес для українських та зарубіжних дослідників, однак вона не була предметом системних наукових пошуків.

1. На основі вивчення наукових та літературних джерел схарактеризовано категорію дітей з особливими освітніми потребами як об'єкта соціально-педагогічної роботи. Визначено основні поняття «дитина», «особливі освітні потреби», «інклюзія», «інклюзивна освіта», «дитина з особливими освітніми потребами». Проаналізовано різні класифікації дітей, яких відносять до категорії дітей з особливими освітніми потребами (ЮНЕСКО, А. Гордєєвої, М. Порошенко). Доведено, що сучасне трактування інклюзивної освіти передбачає її фокус на дітях, які мають обмежені можливості здоров'я та інвалідність, тому опис особливих освітніх потреб розглядаємо з позиції цього підходу (загальні, специфічні, індивідуальні).

На підставі проведеного теоретичного аналізу категорію дітей з особливими освітніми потребами розглядаємо як категорію дітей, чії освітні проблеми виходять за межі загальноприйнятої норми, і яким потрібен індивідуальний освітній маршрут і соціально-педагогічна підтримка з урахуванням загальних, специфічних та індивідуальних потреб зумовлених особливостями розвитку.

2. Процес включення дитини в освітній процес та організація соціально-педагогічної роботи з дітьми з РАС має вибудовуватися із врахуванням психолого-педагогічної характеристики дітей, що мають РАС. Аналіз різних наукових підходів щодо класифікацій РАС відповідно до характеру первинних,

вторинних та третинних дезонтогенетичних утворень засвідчив, що діти з РАС характеризуються: порушенням здатності до встановлення емоційного контакту, стереотипністю поведінки, порушеннями мовного і психічного розвитку, підвищеною чутливістю до різких змін, не сформованістю комунікативних навичок та навичок самообслуговування, низьким рівнем соціальної адаптації. Така психолого-педагогічна характеристика зумовлює необхідність врахування загальних та специфічних особливих освітніх потреб. Так, зокрема до загальних особливих освітніх потреб відносимо: час початку навчання, зміст навчання, методи і засоби навчання, організація навчання, межі освітнього простору, тривалість освіти та коло осіб, які беруть участь у створенні умов для організації освітнього процесу і їх взаємодія. До специфічних особливих освітніх потреб відносимо: специфічне і дозоване включення дитини в ситуацію взаємодії, вибір уроків, які максимально підсилюють інтерес дитини до навчання, необхідність спеціальної підтримки дітей командою психолого-педагогічного супроводу та індивідуальній взаємодії із соціальним педагогом, створення чіткого та впорядкованого розпорядку дня, використання диференційованих видів похвали і критики, спрямованість на розвиток соціального та комунікативного контактів, а також навичок самообслуговування, дозованість інформації.

3. Враховуючи особливі освітні потреби, визначені спеціально для дітей з розладами аутичного спектру в контексті їх навчання і включення до закладу освіти, необхідною є організація комплексної соціально-педагогічної роботи, яку визначаємо як багатопланову і багаторівневу активність фахівців соціально-педагогічного профілю з розвитку і задоволення різних потреб та інтересів дітей і дорослих, пов'язаних з їхньою соціальною адаптацією, підтримкою особистісного розвитку, соціальним захистом, можливостями самореалізації, підготовки до умов конкуренції в соціумі на основі активного використання особистісних ресурсів. Зміст соціально-педагогічної роботи з дітьми з розладами аутичного спектру вбачаємо у реалізації її основних функцій, як-от профілактичної, охоронно-захисної, організаційної, що спрямовують свою діяльність на підвищення рівня соціокультурної адаптації, діяльності, спрямованої на профілактику явищ дезадаптації, соціокультурної реабілітації

особистості, посередницької діяльності у взаєминах з оточуючими. Виходячи з цього, основними напрямками соціально-педагогічної роботи у закладі спеціальної освіти з дітьми з РАС є соціальна реабілітація та адаптація.

4. Специфічність основних проблем дітей з РАС виявлених у ході теоретичного дослідження (соціальні, комунікативні та поведінкові порушення) зумовило вибір вектору дослідно-експериментального дослідження, а саме стану соціальної адаптованості та розробки соціально-педагогічної програми, спрямованої на соціальну та побутову адаптацію дітей з РАС.

Організація роботи передбачала дослідження на трьох рівнях – констатувальному, формувальному та контрольному. В рамках констатувального етапу нами було визначено методику дослідження та проведено первинну діагностику на основі Вейлендської шкали адаптивної поведінки за трьома блоками (індивідуальне психологічне та соціально-педагогічне обстеження дитини, структуроване спостереження за дитиною під час перебування на заняттях, структуроване спостереження за дитиною під час взаємодії з групою) враховуючи показники шкал «навички спілкування», «навички, які проявляються повсякденному житті», «навички соціальної поведінки» і «моторні навички». Результати первинної діагностики довели необхідність розробки та реалізації соціально-педагогічної програми, спрямованої на соціальну та побутову адаптацію дітей з розладами РАС. У рамках формувального етапу відбувалась розробка програми, яка передбачала 8-ми компонентну структуру з різних освітніх блоків, спрямованих на формування та розвиток різних життєвих компетенцій: 1-й блок «Вступне заняття. Діагностика»; 2-й блок «Я дошкільник», 3-й блок «Уявлення про себе та навколишнє середовище»; 4-й блок «Мої здібності», 5-й блок «Основи безпеки дорожнього руху», 6-й блок «Особиста гігієна та здоров'я»; 7-й блок «Школа витончених манер»; 8-й блок «Моя безпека».

Однак через об'єктивні обставини, пандемію COVID-19 програму не було впроваджено у визначений термін, тому формувальний та контрольний етапи соціально-педагогічного дослідження не вдалося реалізувати у повному обсязі.

5. Впровадження соціально-педагогічної програми з моменту її початку реалізації (вересень 2020 р.) дозволяє констатувати позитивні зрушення у динаміці соціальної та побутової адаптації дітей, які можна виявити за допомогою спостереження. Однак про валідність, надійність та ефективність програми буде свідчити проведення контрольного зрізу в процесі реалізації програми. Впровадження та реалізація програми за три місяці функціонування програми дозволяє систематизувати напрацьовані рекомендації щодо соціально-педагогічної роботи з дітьми з розладами аутичного спектру, що полягають у необхідності організації і створенні умов для реалізації загальних та специфічних особливих освітніх потреб у дітей з розладами аутичного спектру в умовах закладу спеціальної освіти.

Виконання вищезазначених завдань дає змогу говорити про успішне виконання магістерського дослідження, теоретичну та практичну базу якого можна використовувати при подальшому вивченні форм, методів та шляхів соціально-педагогічної роботи щодо створення ефективних умов для соціальної та побутової адаптації дітей з РАС.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів цієї проблеми. Подальші наукові пошуки доцільно спрямувати на перевірку ефективності розробленої соціально-педагогічної програми для дітей інших вікових груп.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асистент учителя в інклюзивному класі: навчально-методичний посібник / Н. М. Дятленко, Н. З. Софій., О. В. Мартинчук, Ю. М. Найда, під заг. ред. М. Ф. Войцехівського. К.: ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. 172 с.
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посіб. К. : Логос, 2003. – 134 с., с. 27.
3. Березин, М. А. Нарушения психологического развития у детей (критерии дифференциальной диагностики): Информационно-методическое пособие. Челябинск, 2000. 92 с.
4. Гилберт К., Питерс. М. Аутизм. Медицинское и педагогическое воздействие. Гуманитар, изд. центр ВЛАДОС, 2005. 144 с.
5. Декларація про права інвалідів ООН: Міжнародний документ від 09.12.1975. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_117
6. Дементьева Н. Ф. Социальная работа с семьей ребенка с ограниченными возможностями / Н. Ф. Дементьева, Г. Н. Багачева, Т. Н. Исаева. М. : Академия, 2006. 278 с.
7. Дементьева Н. Ф. Холостова Е. И. Социальная реабилитация [Текст]: учеб. пособие. М.: Дашков и К, 2002. –340 с.
8. Дитячий аутизм: хрестоматія / Уклад. Л. М. Шипіцина. СПб., 2001.
9. Дмитренко Т. О. Методологічні основи соціальної педагогіки. Х. : Крок, 2003. 32 с. с. 3
10. Добровольская Т. А., Шабалина Н. Б. Инвалид и общество: социально-психологическая интеграция [Текст]. СОЦИС. 1991. №1. С. 17 – 26.
11. Європейська хартія аутистів. *Переклад з французької О. Власової*. URL: <http://autist.narod.ru/Khart.htm>.
12. Індекс інклюзії: дошкільний навчальний заклад: навчально-методичний посібник / Кол. упорядників: Патрикеева О. О., Дятленко Н. М., Софій Н. З., Найда Ю.М.; Під заг. ред. Шинкаренко В. І. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2013. 100 с.

13. Індекс інклюзії: розвиток навчання та участі в життєдіяльності шкіл: посіб./ [Тоні Бут]; пер. з англ. К.: ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. 190.
14. Індивідуальна програма розвитку / Укладач – Скрипник Т. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 24 с.
15. Інклюзивна освіта. Посібник для батьків. Досвід Канади: посіб. К.: Паливода А. В., 2012. 120 с.
16. Каган Л. Реабілітація – шлях до інтеграції у суспільне життя. *Соціальний захист*. 2004. №12. С. 12 – 16.
17. Капська А. Й. Соціальна робота: навч. посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2005. 328 с.
18. Капська А. Й. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей : [Навч. посіб.] / А. Й. Капська, І. В. Пеша. К. : Центр учбової літератури, 2012. 232 с
19. Комітет з прав осіб з особливими освітніми потребами ООН : *Зауваження загального порядку №4 (2016). Поширення: Загальне. 2 вересня 2016.* URL: http://www.soippo.edu.ua/images/Мобільна_сторінка/Інклюзивна_освіта/Норматив_ноправове_забезпечення/Конвенція_ООН_про_права_осіб_з_інвалідністю_2016.pdf
20. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти: Організація об'єднаних націй від 14.12.1960. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174
21. Конвенція про права дитини: *ратифікована Верховною Радою України від 20.11.1989 р. № 995_021.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
22. Лебединская К. С, Лукашова И. Д., Немировская С. В. Клиническая характеристика синдрома раннего детского аутизма [Текст] / Под ред. Т. А. Власовой, В. В. Лебединского, К. С. Лебединской. М.: НИИД АПН СССР, 1981
23. Лебединская К. С. Дети с нарушениями общения. Ранний детский аутизм / К. С. Лебединская, О. С. Никольская, Е. Р. Баенская. М.: Просвещение, 1989. 95 с.
24. Мамохина У. А Особенности социальной адаптации у детей и подростков с расстройствами аутистического спектра (РАС) различной этиологии. *Современные проблемы науки и образования*. Москва, 2015. № 1–2. URL: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=19977>

25. Мардахаев Л. В. Социальная педагогика : учебник. М. : Гардарики, 2003. 269 с. с. 34
26. Многоосевая классификация психических расстройств в детском и подростковом возрасте. *Классификация психических и поведенческих расстройств у детей и подростков в соответствии с МКБ-10* // под ред. А. Моховикова. М.: Издво «Смысл», «Академия», 2008. 416 с.
27. Морозов С. О. Основы соціальної і правової допомоги особам з аутизмом (матеріали до семінару). К.: Сигналь, 2002. 204 с.
28. Морозова С. С. Аутизм: коррекционная работа при тяжелых и осложненных формах. М.: Гуманитар, изд. центр ВЛАДОС, 2007. 176 с.
29. Мудрик А. В. Социализация и воспитание. М. : ВЛАДОС, 1996. 96 с
30. Нікольська О. С., Баєнська Е. Р., Ліблінг М. М. Дитина з аутизмом: Шляхи допомоги . Р.: Тереминту. 2000 .336 с.
31. Опалюк О. М. Соціально-психологічний супровід сімей, що мають дітей з особливими потребам. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія : Соціально-педагогічна. 2012. Вип. 18. С. 162-168.
32. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсного центру: навчально-методичних посібник / За заг. ред. М. А. Порошенко та ін. Київ : 2018. 318 с.
33. Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії: *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні* / Нац. акад. пед. наук України; [Редкол.: В.Г. Кремень (голова), В.І. Луговий (заст. голови), А.М. Гуржій (заст. голови), О.Я. Савченко (заст. голови)] / За заг. ред. В.Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2016. С. 68-77.
34. Основы інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник:/ за заг. ред. Колупаєвої А. А. К: «А. С. К.», 2012. 308 с.
35. Основы специальной психологии [Текст]: [учеб. пособие для студ. сред, пед. учеб. заведений] /Л.В. Кузнецова, Л.И. Переслени, Л.И. Солнцева и др.; [под ред. Л.В. Кузнецовой. – 2-е изд., стер.]. М.: Издательский центр «Академия», 2005. 480 с

36. Питерс Т. Аутизм: от теоретического понимания к педагогическому воздействию. СПб.: Институт специальной педагогики и психологии, 1999. 192 с.
37. Про дошкільну освіту: *Закон України від 11.07.2001 №2628-III*. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>
38. Про затвердження перекладу Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я та Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків: *Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 23.05.2018 №981*. URL:<https://medprosvita.com.ua/nakaz-moz-ukrayini-vid-23-05-2018-981-pro-zatverdzhennya/>
39. Про освіту: *Закон України від 05.09.2017 №2145-VIII*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
40. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: *Верховна Рада України*. URL: <http://www.kmv.gov.ua>.
41. Про реабілітацію інвалідів в Україні: *Верховна Рада України*. URL: <http://www.kmv.gov.ua>.
42. Сайфутдинова Л. Р. Использование шкалы Вайнленд при диагностике больных аутизмом и синдромом Аспергера (по материалам зарубежной печати). *Аутизм и нарушения развития*. 2003. № 2. С. 51–57
43. Сайфутдинова Л. Р. Изучение особенностей адаптивного поведения детей старшего дошкольного возраста с нарушениями развития с помощью шкалы Вайнленд. *Психологическая наука и образование*. 2007. № 5. С. 48–55.
44. Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами та Рамки Дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами: *Верховна рада України*. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94
45. Сімейний кодекс України: *Верховна рада № 2947-III від 03.07.2020 р.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text/>
46. Скробкіна О. В. Проблеми соціальної адаптації дітей з синдромом дитячого аутизму. *Аутизм і порушення розвитку*. 2009. №2. С.21-27.

47. Соціально-психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами : Методичні рекомендації. Ямпіль, 2013. 32 с.
48. Спільне викладання в інклюзивному класі потребами / Укладач – Скрипник Т. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 72 с.
49. Технології соціально-педагогічної роботи: навч. посібник / За заг. ред. А. Й. Капської. К. : Логос, 2000. 218 с.
50. Филиппова Н. В. Эпидемиология аутизма: современный взгляд на проблему. *Социальная и клиническая психиатрия*. 2014. Т.24. №3. С. 96–101.
51. Хаустов О. В. Організація навколишнього середовища для соціалізації та розвитку комунікації у дітей з розладами аутистичного спектру. *Аутизм і порушення розвитку*. 2009. №1. С.1-13.
52. Холостова Е. И. Социальная реабилитация. Учебное пособие. М. : Изд-во корпорация «Дашков и К°», 2002. 421 с.
53. Храпылина Л. П. Основы реабилитации инвалидов. М. : Академия, 2006. 167 с.
54. Школа для кожного: посібник / Упорядник: Байда Л. Ю. К., 2015. 60 с.
55. Шорикова Д. Ю, Зверева Н. В. Оценка социальной адаптации детей с синдромом детского аутизма. *Медицинская психология в Украине*: электрон. науч. журн. URL: <http://www.medpsy.ua>